

ارزیابی وضعیت کیفی دریاچه سد دز با استفاده از شاخص WQI و TSI

امیر حسین جاوید^۱، سید احمد میرباقری^۲، آرزو کریمیان^۳

پذیرش: ۹۲/۰۵/۱۲

دریافت: ۹۲/۰۲/۱۵

چکیده:

زمینه و هدف: سد دز بر روی رودخانه دز در استان خوزستان قرار دارد. در مطالعه میدانی پارامترهای هدایت الکتریکی (EC)، نیترات (NO_3)، آمونیوم (NH_4)، فسفات (PO_4)، کدورت (Turbidity)، کل جامدات (TS)، قلیائیت (Alkalinity)، کلیفرم (Coli)، دما، اکسیژن محلول (DO)، اکسیژن مورد نیاز بیوشیمیایی (BOD_5)، کلروفیل آ (Colloropill) و دیسک سچی (Secchi disk) در پنج ایستگاه در عمق‌های ۰، ۲/۵، ۵، ۱۰، ۲۵ و ۵۰ برای سال آبی ۹۰-۸۹ اندازه‌گیری شدند.

روش بررسی: از میان انواع شاخص‌ها، شاخص WQI و TSI جهت بررسی وضعیت کیفی و تروفیک آب در ایستگاه‌های مختلف استفاده گردیدند و با توجه به ویژگی‌های مشترک بدست آمده از نتایج، پهنه‌بندی ایستگاه‌ها در محیط GIS انجام شد.

یافته‌ها: تحلیل نتایج نشان داد که بیشترین و بهترین شاخص کیفی آب مخزن با مقدار ۶۱ برای ایستگاه دوم تقریباً در وسط مخزن در دی‌ماه و کمترین آن در ایستگاه ورودی به مخزن با مقدار ۴۶ در فروردین ماه است. همچنین شاخص وضعیت تروفیک دریاچه در حالت مزوتروفیک و یوتروفیک در بهار و تابستان متغیر است ولی در بقیه فصول وضعیت نسبتاً ثابتی دارد. علت این تغییرات بهم خوردن سیستم لایه‌بندی دمایی است.

نتیجه‌گیری: با توجه به بررسی نتایج آزمایشگاهی و ارزیابی مقادیر شاخص‌های کیفی، آب مخزن دز جهت انواع مصارف عمومی مطلوب بوده و فقط جهت شرب نیاز به تصفیه پیشرفته دارد. همچنین در صورت تداوم ورود منابع آلاینده، مشکل تغذیه‌گرایی، کیفیت آب دریاچه را تهدید می‌نماید. وقوع این پدیده می‌تواند سبب ایجاد محدودیت‌های جدی در قابلیت کاربری آب، افزایش کدورت، تولید مواد سمی و افزایش نرخ رسوب‌گذاری گردد.

واژگان کلیدی: شاخص کیفیت، سد دز، مخزن، شاخص تروفیک، پهنه‌بندی

۱- دکتری مهندسی محیط زیست، دانشیار دانشکده محیط زیست و انرژی، دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

۲- دکتری مهندسی عمران، استاد دانشکده عمران و محیط زیست، دانشگاه صنعتی خواجه نصیرالدین طوسی تهران

۳- (نویسنده مسئول): دانشجوی دکتری مهندسی محیط زیست، دانشکده محیط زیست و انرژی،

دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران

مقدمه

محدوده مطالعاتی تحقیق، دریاچه سد مخزنی دز، واقع بر روی شاخه اصلی رودخانه دز است. بخش اصلی حوزه آبریز دز در استان خوزستان با مساحت 17430 km^2 و طولی معادل 515 km قرار دارد (۱). این سد با ارتفاع 203 m و حجم ذخیره 330000000 m^3 و طول دریاچه 65 km از سال ۱۳۴۲ جهت کنترل سیلاب‌های بالادست، آبیاری اراضی شمال خوزستان، تولید برق و ذخیره آب مورد بهره‌برداری قرار گرفت. همچنین در طرح مهم آبرسانی خوزستان وظیفه تامین آب شرب شهرهای شوش، اهواز، دشت آزادگان، شادگان و آبادان و خرمشهر را بر عهده خواهد داشت (۲). شکل ۱ وضعیت ایستگاه‌ها و موقعیت سد را در منطقه نشان می‌دهد. تاکنون مطالعه‌ای جامع جهت بررسی کیفی آب مخزن سد دز به عنوان یک منبع مهم آبی، انجام نگردیده است و بیشتر مطالعات به بررسی روند رسوب‌گذاری آن پرداخته‌اند. در زمان ماند طولانی حجم زیاد آب امکان اثر فرایندهای بیولوژیکی، شیمیایی و فیزیکی فراهم می‌گردد. همچنین فعالیت‌های کشاورزی و صنعتی با ورود و انتقال مواد مغذی و سموم اثرات نامطلوب را شدت می‌بخشد (۳). در این تحقیق از شاخص‌های (WQI) و (TSI) جهت بررسی کیفی و تروفیک آب مخزن استفاده شده است. زیرا پارامترهای بکار رفته در شاخص‌های انتخابی جامع بوده و نحوه نمونه‌برداری و سنجش آنها مقرون به صرفه و در هر شرایطی امکان‌پذیر است. با استفاده از سیستم GIS وضعیت هر ایستگاه با سایر ایستگاه‌ها مقایسه و طبقه‌بندی گردیدند. این طبقه‌بندی امکان تصمیم‌گیری هنگام بهره‌برداری و یا بررسی را در فصول مختلف امکان‌پذیر می‌نماید. Sarang و همکاران (۴) در مطالعه‌ای به مدت یکسال، پارامترهای کیفی را بر روی مخزن سد بوکان در استان کردستان بررسی نمودند، مشخص شد که به دلیل ورود مداوم فاضلاب شهر سقز این مخزن دچار مشکل تغذیه‌گرایی شده است و در صورت عدم توجه به روند ورود آلاینده‌ها با کاهش کیفیت آب به صورت ایجاد بو و تغییر رنگ مواجه خواهند شد. در بررسی کیفیت آب مخزن سد گیلار Shamloo و همکاران (۵) برای مدت شش ماه مقدار PO_4 و NO_3 را به ترتیب $0/47$ و 56 ton

در ورودی تخمین زدند و مهم‌ترین عامل تاثیرگذار در این کاهش کیفیت را ورود انواع فاضلاب‌های انسانی، کشاورزی و اثرات زمین‌شناسی منطقه مطالعاتی شناسایی کردند. مطالعه Hashemi (۶) در بررسی تاثیر تغییر کاربری زمین در حوضه سد امیرکبیر نشان داد که تغییر کاربری صنعتی، کشاورزی و شهری می‌تواند کیفیت شیمیایی و میکروبیولوژیکی آب تغییر و کیفیت آن را بشدت کاهش دهد. Shokohi و همکاران (۷) به بررسی بیلان مواد مغذی و مقایسه آن با NSFQI برای پارامترهای اکسیژن مورد نیاز بیوشیمیایی (BOD_5)، کلیفرم (Coli)، کدورت (Turbidity)، هدایت الکتریکی (EC)، کل جامدات (TS)، pH در هشت ایستگاه انتخابی در فصول بهار و تابستان در دریاچه سد آیدغموش پرداختند. شاخص کیفیت آب خوب و بیلان مواد مغذی نترات (NO_3)، فسفات (PO_4) در ورودی بیشتر از خروجی نشان داده شد. Rubioarias و همکاران (۸) در مکزیکو، اندازه‌گیری پارامترهای نیتروژن (N)، فلوئور (F)، کلر (Cl)، TS، فسفر (P)، pH را به صورت ماهانه از ده ایستگاه در دو عمق 1 m و 2 m انجام دادند. شاخص WQI بدست آمده آب خوب ولی متغیر بود بنابراین این آب جهت شرب قابل اطمینان نبوده و نیاز به تصفیه پیشرفته داشت. کیفیت آب به صورت آماری در مخازن سه‌گانه جورج براساس اندازه‌گیری‌های میدانی برای یک دوره دوساله توسط Chuanqi و همکاران (۹) بررسی شد. کیفیت آب در سه کلاس مطلوب، خوب، برای سال‌های بارانی و نامناسب، هنگام ورود مقادیر زیاد مواد مغذی به مخزن قرار گرفت. مخازن جهت جلوگیری از کاهش کیفیت نیاز به کنترل داشتند. بررسی‌های Carney و همکاران (۱۰) نشان داد که سن دریاچه و کاربری زمین‌های اطراف بر وضعیت تغذیه‌گرایی و کیفیت آب دریاچه‌های مصنوعی کانساز تاثیر داشته و آنها را بشدت متمایل به وضعیت تغذیه‌گرایی و افت کیفیت می‌کند. Huibin و همکاران (۱۱) از شاخص TSI جهت بررسی وضعیت کیفی دریاچه چوهاو استفاده کردند. نتایج نشان داد که شرق دریاچه در وضعیت مزوتروف بوده در حالی که غرب آن به علت ورود مقادیر زیاد انواع آلاینده صنعتی و فاضلاب‌های شهری وضعیت یوتروف یا هایپر یوتروف دارد.

مواد و روش‌ها

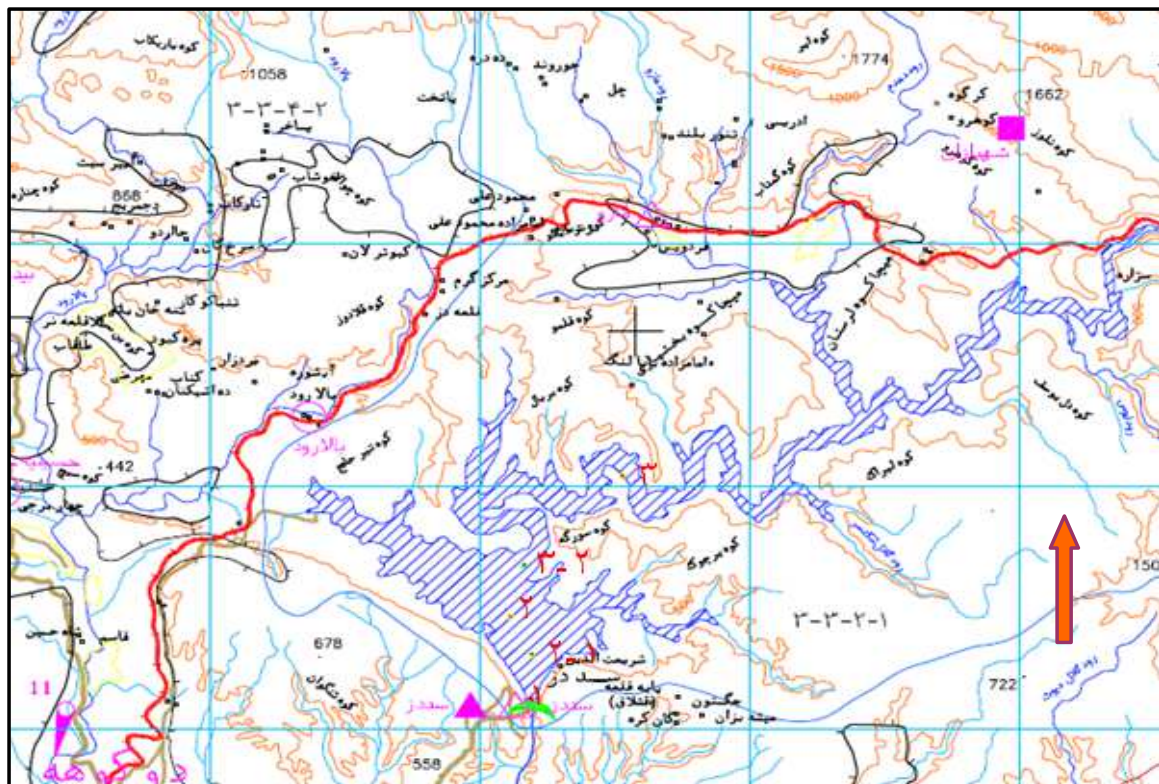
برای مطالعه پس از بازدید میدانی و براساس امکانات موجود و ناحیه‌بندی طولی بهترین مکان‌های نمونه‌برداری انتخاب شدند. با توجه به شکل مخزن و فاصله ورودی و خروجی تعداد پنج ایستگاه نمونه برداری (یکی در ورودی مخزن و دیگری در نزدیکی تاج سد و سه ایستگاه دیگر در فاصله بین آنها) انتخاب گردیدند. اندازه‌گیری‌های میدانی به صورت ماهانه در سال آبی ۹۰-۸۹ انجام گردید. جهت اندازه‌گیری پارامتر Secchi desk از دیسک سچی، EC, Temp, Do, Turbidity, pH از دستگاه سنجنده هوربا U ۱۰, Chloroplla از روش طیف‌سنجی (شماره ۱۰۲۰۰H)، NO₃ روش طیف‌سنجی (B.C)، NH₄ روش طیف‌سنجی (B)، PO₄ روش رنگ‌سنجی (P.D)، Coli روش تخمیر چند لوله‌ای (B-۹۲۲۱) استفاده و پارامترها تحت شرایط استاندارد به آزمایشگاه منتقل و اندازه‌گیری شدند (۱۲). سپس مشخصات ایستگاه‌ها با استفاده از دستگاه GPS مشخص و ثبت گردید و به نقشه تهیه شده در محیط GIS انتقال یافت. بانک اطلاعاتی از داده‌ها، مقادیر محاسبه شده شاخص‌های WQI (Water Quality Iindex) و

TSI(Trophic State Index) در محیط GIS تهیه گردید. سیستم GIS کمک می‌کند تا ارزیابی و تحلیل کامل‌تری ارائه شده و امکان پهنه‌بندی و هم‌پوشانی اطلاعاتی فراهم گردد. جهت بررسی وضعیت کیفی، شاخص WQI و جهت بررسی وضعیت تغذیه‌گرایی دریاچه شاخص TSI انتخاب شد. دلیل این انتخاب آسانی و سادگی کار با این شاخص‌ها و نحوه محاسبه آنها بود. همچنین می‌توانند نشان‌دهنده وضعیت نسبتاً حقیقی از سیستم موجود باشند. مشخصه‌های انتخابی در این شاخص‌ها و نحوه اندازه‌گیری آنها ساده و مقرون به صرفه است و نیاز به تجهیزات بسیار پیچیده ندارد. استفاده از شاخص‌ها یکی از معمول‌ترین روش‌های ارزیابی آلودگی منابع آب بوده که تاثیر همزمان پارامترهای فیزیکوشیمیایی و بیولوژیکی را نشان می‌دهد. در معادله (۱) ضرایب موثر در رابطه شاخص WQI ارائه شده است.

$$WQI = \sum WiQi \quad (1)$$

WQI = شاخص کیفیت آب که مقدار آن از صفر تا ۱۰۰ متغیر است.

Wi = وزن یا درجه اولویت عامل از صفر تا ۱ (جدول)

شکل ۱- وضعیت کلی منطقه مطالعاتی و موقعیت ایستگاه‌ها در دریاچه سد دز

یافته‌ها

برای بررسی و صحت‌سنجی داده‌ها در ایستگاه‌های مختلف از نمودار جعبه‌ای استفاده شد. تحلیل آماری نشان داد که میانه داده‌های پنج ایستگاه یکسان نبوده ولی متقارن است. همچنین از آزمون کروסקال-والیس برای آزمون تفاوت بین ایستگاه‌ها استفاده شد و با توجه به نتایج تفاوت بین ایستگاه‌ها از نظر پارامتر دمای سطحی و DO و همچنین سایر پارامترها اختلاف در حد یک درصد معنی‌دار است ولی این اختلاف برای پارامترهای BOD_5 ، PO_4 ، TS و $Turbidity$ معنی‌دار نبود. بررسی آماری داده‌ها و صحت‌سنجی آنها برای تمام ایستگاه‌ها انجام شد. جدول (۱) نتایج پنج ایستگاه را برای آزمون کروسکال-والیس نشان می‌دهد. همچنین بررسی کلی نتایج بدست آمده از پایش‌های ماهانه در ایستگاه‌های مختلف به صورت میانگین سالانه در جدول (۲) ارائه گردید. بیشترین مقدار میانگین سالانه پارامتر DO در ایستگاه دوم و بیشترین مقدار EC ، PO_4 ، BOD_5 و TS در ایستگاه سوم دیده شد. تغییرات شاخص WQI برای ایستگاه‌های مختلف در یکسال در شکل ۲ نشان داده شده است. محدوده این تغییرات بین ۶۱-۴۶ قرار دارد. شاخص تروفیک براساس پارامترهای $Secchi$ ، TP و $Colloroplla$ محاسبه و نتایج آن در ایستگاه‌های مختلف در شکل ۳ نشان داده شد. ایستگاه ۱ در آبان با مقدار ۶۳ بیشترین و ایستگاه ۲ در اسفند کمترین مقدار شاخص را داشتند. در نهایت با استفاده از تحلیل‌های سیستم GIS ، لایه‌های مختلف اطلاعاتی تهیه شده و با ترکیب و هم‌پوشانی آنها پهنه‌بندی نهایی برای شاخص WQI و TSI ترسیم شد. این پهنه‌بندی براساس روش درون‌یابی در GIS بدست آمد. شکل ۳ وضعیت نهایی پهنه‌بندی را با استفاده از رنگ‌های مختلف و در چهار طبقه نشان می‌دهد.

بحث

از ترکیب داده‌های میدانی و سایر اطلاعات بدست آمده از وضعیت دریاچه سد دز می‌توان نتیجه گرفت که شاخص کیفیت آب در همه ایستگاه‌ها در بازه نسبتاً خوب با حداقل مقدار ۴۶ و حداکثر مقدار ۶۱ قرار گرفته است. بنابراین استفاده از این آب جهت استفاده آب شرب نیاز به تصفیه پیشرفته

Q_i = کیفیت پارامتر از صفر تا ۱۰۰ (منحنی‌های شاخص) اطلاعات با توجه به درجه اولویت یا وزن استخراج می‌شوند. و با استفاده از منحنی‌های مربوطه، با یکدیگر ترکیب و ارائه می‌گردند. نظام شاخص کیفیت آب نیازمند ارائه رابطه‌ای قطعی بین مقادیر متفاوت هر مشخصه آزمایشگاهی و میزان کیفی است که می‌توان براساس تغییرات آن مشخصه را به آب نسبت داد. از طریق شاخص کیفیت می‌توان وضعیت یک ایستگاه از مخزن سد را در طی چند ماه با کیفیت آب در ایستگاه‌های مختلف مقایسه و مورد بررسی قرار داد. مقیاس درجه‌بندی از ۰ تا ۱۰۰ و با تعریف کیفیت بسیار خوب تا بسیار بد در پنج کلاس طبقه‌بندی می‌گردد. بسته به مقدار محاسبه شده شاخص در یکی از این کلاس‌ها قرار می‌گیرد (۱۳). برای ارزیابی دریاچه سد دز از نظر سطح تغذیه‌گرایی از شاخص TSI (کارلسون ۱۹۷۷) استفاده شده است. مقیاس TSI از ۰ تا ۱۰۰ تقسیم شده و براساس پارامترهای فسفر کل (TP)، کلروفیل آ ($Chl-a$) و عمق دیسک سچی (SD) و یا نیتروژن کل (TN) محاسبه می‌شود. در زیر معادلات بکار رفته در این شاخص ارائه گردیده است. براساس این شاخص وضعیت دریاچه در پنج وضعیت اولیگوتروفیک، مزوتروفیک، یوتروفیک، هایپروتروفیک طبقه‌بندی می‌گردد (۱۴).

$$TSIs = 60 - 14/4 \ln(SD) \quad (2)$$

شفافیت صفحه سچی $SD = (m)$

شاخص وضعیت تروفیک بر حسب غلظت کلروفیل

$$TSIs = 30/6 + 9/81 \ln(CHL) \quad (3)$$

غلظت کلروفیل بر حسب $CHL = \mu g/L$

شاخص وضعیت تروفیک بر حسب غلظت فسفر کل

$$TSIs = 4/15 + 14/2 \ln(TP) \quad (4)$$

غلظت فسفر کل بر حسب $TP = \mu g/L$

شاخص تروفیک نهایی

$$Total(TSI) = (\sum TSIc + TSIp + TSI_s) / 3 \quad (5)$$

EC وضعیت پایین تری نسبت به سایر ایستگاه‌ها دارد. این ایستگاه در انتهایی‌ترین بخش دریاچه سد دز بر روی رودخانه دز قرار گرفته است. همچنین حجم اصلی دبی ورودی به دریاچه را تامین می‌کند. با توجه به دریافت دبی از شاخه‌های فرعی متعدد، فرسایشی بودن منطقه حوزه آبریز، قطع درختان و کاهش پوشش گیاهی، کاهش‌های بارندگی سالیان اخیر و افزایش مقدار دریافتی آلاینده‌ها از مناطق روستایی، زه آب‌های

دارد ولی برای انواع مقاصد تفریحی، پرورش انواع آبزیان و گونه‌های مقاوم و کشاورزی مناسب است. ایستگاه ۲ و ایستگاه ۱-۲ فقط در دی‌ماه در وضعیت نامناسب قرار گرفتند و دیگر ایستگاه‌ها تغییر زیادی نداشتند. مقدار عددی شاخص در فصل بهار نسبت به فصول دیگر بهتر است. همچنین مشاهده می‌گردد که ایستگاه ورودی به مخزن، ایستگاه شماره سه در پارامترهای TS، Coli، Turbidity، NO_3 ، BOD_5 و

جدول ۱- نتایج آزمون کروکال والیس در مقایسه ماه‌ها در ایستگاه‌های مختلف

Turbidity	TS	TP	PO4	NO3	BOD5	colloroplla	pH	EC	DO	دمای سطحی ° C	مقدار در ایستگاه
NTU	mg/L	mg/L	mg/L	mg/L	mg/L	mg/L	std units	µmhos/cm	mg/L		
72/668	72/870	47/280	50/969	55/219	67/754	72/396	42/878	40/391	57/650	48/298	آماره کای اسکور-1
**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	p - مقدار (Sig)
63/596	67/195	51/120	46/760	31/859	63/442	71/533	50/890	37/939	62/967	47/684	آماره کای اسکور-2
**/000	**/000	**/000	**/000	**/001	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	p - مقدار (Sig)
17/319	16/868	17/452	12/470	15/725	18/086	25/293	13/900	24/135	23/395	10/341	آماره کای اسکور-3
/099	/112	/095	/329	/152	/080	**/008	/239	*/012	*/016	/500	p - مقدار (Sig)
71/034	71/890	50/907	50/897	55/019	69/017	73/822	50/667	39/204	57/739	45/832	آماره کای اسکور-1-2
**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	p - مقدار (Sig)
66/625	66/365	30/296	36/519	33/135	65/232	75/438	34/696	45/561	66/911	46/271	آماره کای اسکور-2-3
**/000	**/000	**/001	**/000	**/001	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	**/000	p - مقدار (Sig)

* نشان‌دهنده وجود تفاوت معنی‌دار در سطح پنج درصد
** نشان‌دهنده وجود تفاوت معنی‌دار در سطح یک درصد

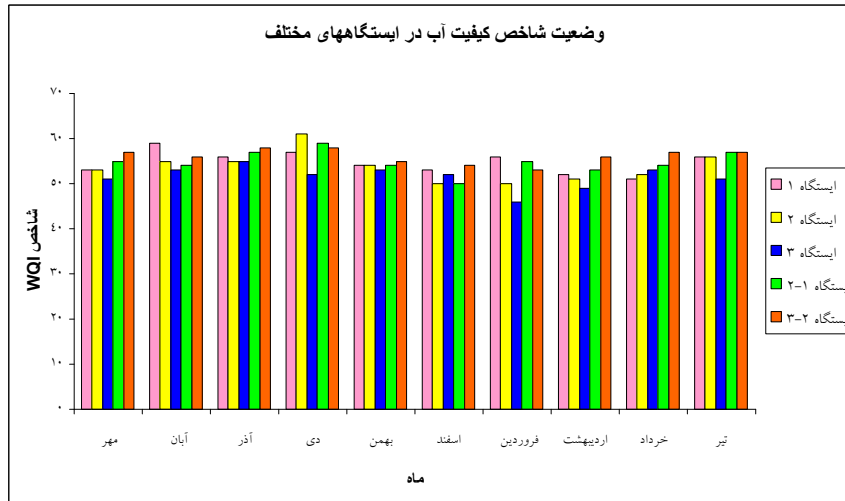
جدول ۲- میانگین سالانه پارامترها در ایستگاه‌های مختلف

نام ایستگاه	دمای سطحی ° C	DO mg/L	EC µmhos/cm	pH std units	BOD5 mg/L	NO3 mg/L	PO4 mg/L	TP mg/L	Fecal Coliform #/100 mL	Turbidity NTU	TS mg/L
ایستگاه ۱	۲۴	۷/۸	۴۷۷	۸/۳	۲/۴	۷/۷	۰/۴	۰/۱	۳	۱۴۵	۳۹۷
ایستگاه ۲	۲۵	۷/۹	۴۸۳	۸/۳	۲/۴	۷/۴	۰/۲	۰/۱	۳	۱۹۹	۴۴۲
ایستگاه ۳	۲۵	۷/۸	۴۹۶	۸/۲	۲/۷	۷/۶	۰/۲	۰/۲	۸	۱۹۵	۴۴۶
ایستگاه ۱-۲	۲۲	۷/۲	۴۳۶	۷/۶	۲/۲	۶/۸	۰/۲	۰/۱	۷	۱۵۶	۳۸۱
ایستگاه ۲-۳	۲۱	۶/۸	۴۲۶	۷/۲	۲/۲	۶/۵	۰/۲	۰/۱	۵	۱۷۳	۳۸۶

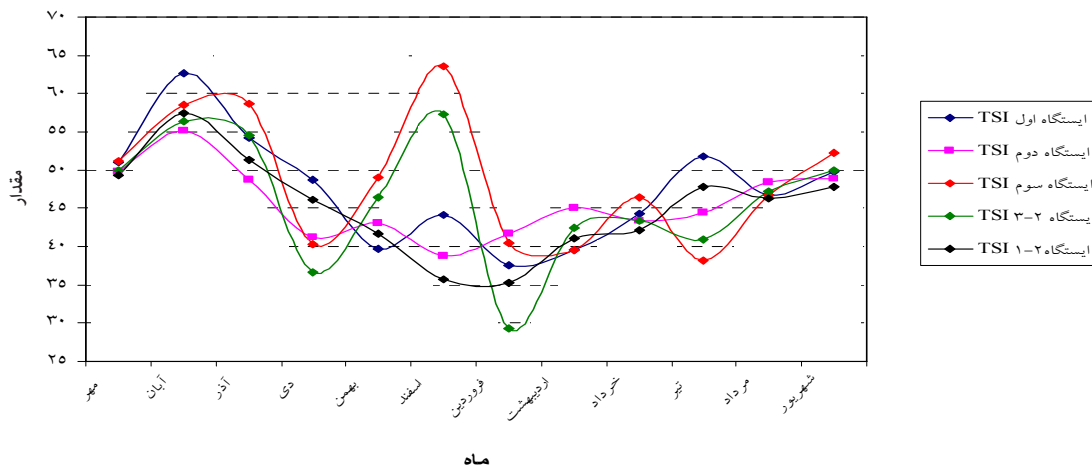
در بهره‌برداری از دریاچه باید این شرایط باید مد نظر قرار گیرد و پایدارترین محل انتخاب گردد. یکی از عوامل محدودکننده در مصرف آب وجود عوامل میکروبی است که با توجه به نتایج نمونه‌برداری منبع آلودگی میکروبی مهمی در ایستگاه‌های

کشاورزی و مناطق صنعتی در بالادست وضعیت کیفیت آب این ایستگاه را متغیر و نامناسب نموده است. البته در بعضی موارد جریانات معکوس و رسوبی موجود در دریاچه سد دز بر کیفیت پارامترهای بعضی ایستگاه‌ها تاثیرگذار هستند. بنابراین

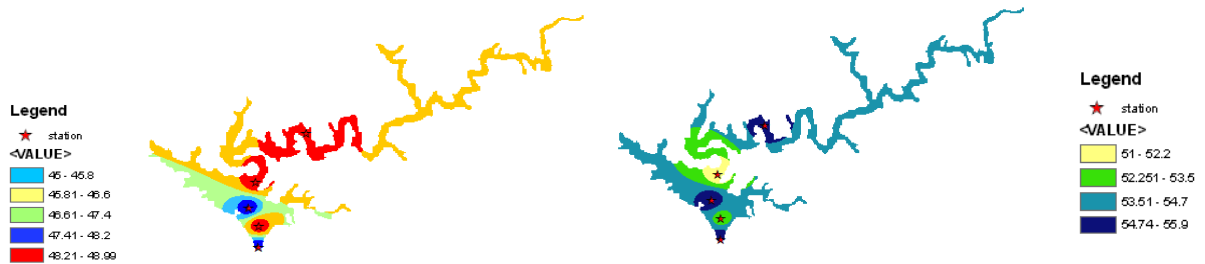

شکل ۲- وضعیت شاخص کیفیت آب (WQI) در ماه‌های مختلف سال و در ایستگاه‌های مختلف

شکل ۳- وضعیت شاخص TSI در ماه‌های مختلف

شکل ۴- پهنه‌بندی کیفی دریاچه سد دز برای شاخص WQI (سمت راست) و شاخص TSI (سمت چپ)

بوجود آورد. بررسی نمونه برداری های میدانی سه ساله ۲۰۰۹-۲۰۰۶ دریاچه مانسی گانگ هند توسط Sharma و همکاران (۱۸) نشان داد که شاخص وضعیت تروفیک (TSI) دریاچه در سال ۲۰۰۶ الیگوتروف، سال ۲۰۰۸ مزوتروف و سال ۲۰۰۹ یوتوتروف است. این تغییرات نشانه افزایش ورود آلاینده ها به دریاچه است. یک دوره نمونه برداری یک ساله ۲۰۰۳-۲۰۰۴ پارامترهای SD، TP و کلروفیل آ دریاچه یویات ترکیه توسط Ayse و همکاران (۱۹) نشان داد که بدلیل ورود مقادیر زیاد مواد مغذی وضعیت دریاچه یوتروفیک است. دریاچه سد دز در بهار بعلت وضعیت بهتر آب در وضعیت مزوتروفیک قرار دارد ولی در تابستان بعلت تبخیر و کاهش دبی ورودی و افزایش دریافت زه آب های کشاورزی بالادست در حالت یوتروفیک قرار می گیرد. بنابراین بهترین راه جلوگیری از مغذی شدن دریاچه، کاهش ورود آلاینده است. در نهایت نیز تحلیل های بدست آمده از هم پوشانی ها در محیط GIS، ایستگاه های دارای وضعیت مشابه را در یک طبقه قرار دادند. پهنه بندی ارائه شده برای شاخص WQI نشان دارد که ایستگاه ۳-۲ وضعیت متفاوت تری نسبت به سایر ایستگاه ها دارد ولی بقیه ایستگاه ها در طبقه بندی نزدیکی قرار گرفته اند. همچنین برای شاخص TSI نیز ایستگاه های ۲-۱ و ۳-۲ و ۱ در یک طبقه و ایستگاه های ۱ و ایستگاه ۳ نیز در یک طبقه قرار گرفتند.

نتیجه گیری

نتایج بدست آمده از مطالعات پایش و تجزیه و تحلیل آنها نشان داد که در صورت عدم کنترل آلاینده ها و تداوم ورود آنها به دریاچه سد دز خطر تغذیه گرایی وجود دارد. بنابراین داشتن برنامه پایش منظم و تهیه بانک اطلاعاتی داده ها ضروری است و می تواند برنامه ریزان را جهت تصمیم گیری های بهتر کمک نماید. همچنین بررسی سریع هر گونه تغییر در کوتاه ترین زمان را فراهم می نماید. در بررسی بهره برداری از ایستگاه ها، ایستگاه شماره ۳ در ورودی بعلت تغییرات زیاد پارامترها مناسب نیست. ایستگاه شماره ۱ در نزدیکی تاج سد بعلت اینکه مواد زاید زیادی در سطح آب تجمع دارند نتایج درستی ارائه نمی دهد ولی ایستگاه های شماره ۱-۲ و ۲-۳ را می توان بعنوان ایستگاه های مناسب انتخاب کرد. راهکارهای پیشگیرانه

نمونه برداری مشاهده نشد. مقدار کلی فرم مدفوعی بین ۹/۴ تا ۲/۲ بوده و معنی دار نیست ولی این منبع آبی می تواند تحت تاثیر آلودگی ناشی از فاضلاب جزیره تفریحی دز قرار گرفته و بر کاربری آن اثر گذارد. Alobaidy و همکاران (۱۵) با استفاده از نتایج آزمایشگاهی، شاخص WQI را در دریاچه سد دوکان تعیین کردند. که بعلت افزایش آلودگی در ورودی کیفیت آب دریاچه در طبقه نامناسب قرار گرفت. در مقایسه با مخزن دز منبع آلاینده مهمی در ایستگاه های انتخابی دیده نشد و در اکثر موارد کیفیت آب مناسب بود. همچنین نتایج حاصل از بررسی رسوبات و جامدات معلق با مقدار ۷۱۴-۲۸۲ mg/L نشان داد که بار رسوبی وارده به مخزن به دلیل فرسایش زیاد اراضی و از بین رفتن پوشش گیاهی زیاد بوده و حجم مفید مخزن را کاهش داده است. غلظت جامدات معلق در فصل بهار نسبت به فصول دیگر بعلت وجود جریانات فصلی و سیلابی و جنس خاک منطقه بیشتر است. افزایش مواد معلق باعث کاهش عمق رؤیت دیسک سچی گردید. Adakole و همکاران (۱۶) نشان دادند که آب دریاچه زایری نیچر در بسیاری از نواحی بعلت کدورت زیاد، دارای شاخص کیفی نامناسب است ولی می توان با کنترل فعالیت های کشاورزی و جنگل زدایی آنرا بهبود بخشید. جریانات رسوبی و سیلابی در دریاچه سد دز بر کیفیت اثر گذاشته و EC در بهار بعلت سیستم لایه بندی دمایی تغییر می کند. ولی در بقیه فصول تغییرات خاصی ندارد. Yang و همکاران (۱۷) دریافتند که در اثر ورود مواد مغذی و سایر شرایط مناسب، دریاچه ها و مخازن سدها با افزایش جمعیت ماکروفیت ها و افزایش متابولیسم سلولی مواجه می گردند. اگر آب خاصیت بافری داشته، تغییرات زیادی در مقدار pH ایجاد نمی شود. ولی در برخی سیستم های یوتروفیک تغییرات pH مشاهده شده است. با توجه به شاخص تروفیک بدست آمده از دریاچه سد دز، وضعیت این دریاچه در حالت مزوتروفیک و یوتروفیک قرار دارد. در فصل بهار بر اثر نوسانات و لایه بندی حرارتی ایجاد شده در حالت مزوتروفیک قرار گرفته و وضعیت کیفیت آب خوب است ولی در فصل پاییز به علت کاهش اثر پارامترها، به سمت وضعیت یوتروفیک و مغذی شدن پیش می رود. مغذی شدن می تواند مشکلات زیادی همچون ایجاد بو، طعم، کاهش زیبایی و گرفتگی سریع فیلترهای آب را

و کنترلی همچون ایجاد تصفیه‌خانه‌های فاضلاب در مراکز بالادست جهت کاهش انواع آلاینده و مواد مغذی و اجرای برنامه‌های آبخیزداری و کنترل فرسایش و تله‌اندازی رسوبات قبل از ورود به مخزن، نیازی ضروری است.

تشکر و قدردانی

از کارشناسان سازمان آب و برق خوزستان جهت کمک علمی و تهیه اطلاعات تشکر و قدردانی می‌گردد.

منابع

1. Afshin Y. Iran Rivers. Tehran: Jamab Consulting Engineers Publication; 1990 (in Persian).
2. Ministry of Energy. Water supplying and piping master plan. Tehran: Ministry of Energy; 2006 (in Persian).
3. Vice Presidency for Strategic Planning and Supervision. Guideline for water quality monitoring of dams reservoirs. Tehran: Office of Deputy for Strategic Supervision, Ministry of Energy, Bureau of Technical Execution System Bureau of Engineering and Technical Criteria for Water and Wastewater; 2011 May. Report No.: 551 (in Persian).
4. Sarang A, Tajrishi M, Abrishamchi A. Bukan dam reservoir water quality simulation. *Journal of Water & Wastewater*. 2001;37(1):2-15 (in Persian).
5. Shamloo A, Nasser S, Naddafi K. Water quality monitoring of the Gilaro reservoir. *Journal of Water & Wastewater*. 2003;51:22-27 (in Persian).
6. Hashemi H. Assessment of land use effects on Karaj River water quality. Tehran: Shahid Beheshti University; 2008 (in Persian).
7. Shokuhi R, Hosinzadeh E, Roshanaei G, Alipour M, Hoseinzadeh S. Evaluation of Aydughmush dam reservoir water quality by national sanitation foundation water quality index (NSF-WQI) and water quality parameter changes. *Iranian Journal of Health and Environment*. 2012;4(4):439-50 (in Persian).
8. Rubio-Arias H, Contreras-Caraveo M, Quintana RM, Saucedo-Teran RA, Pinales-Munguia A. An overall water quality index (WQI) for a man-made aquatic reservoir in Mexico. *International Journal of Environmental Research and Public Health*. 2012;9(5):1687-98.
9. Chuanqi L, Wei W. Assessment of the water quality near the dam area of Three gorges reservoir based on bayes. *Information Science and Engineering (ICISE)*, 2009: Proceedings of the 1st International Conference on Information Science and Engineering; 2009 Dec 26-28; Nanjing, China: IEEE; 2009, p.145-48.
10. Carney E. Relative influence of lake age and watershed land use on trophic state and water quality of artificial lakes in Kansas. *Lake and Reservoir Management*. 2009;25(2):199-207.
11. Yu H, Xi B, Jiang J, Heaphy MJ, Wang H, Li D. Environmental heterogeneity analysis, assessment of trophic state and source identification in Chaohu Lake, China. *Environmental Science and Pollution Research*. 2011;18(8):1333-42.
12. APHA, AWWA, WEF. Standard Methods for the Examination of Water and Wastewater. 21st ed. Washington DC: American Public Health Association; 2005.
13. Brian O. 2001. Monitoring the Quality of Surfacewaters. Dallas, PA: Water Research Watershed Center. Available from: <http://www.water-research.net/watrqualindex/waterqualityindex.htm>.
14. Carlson R. A trophic state index for lakes. Minnesota: Limnology and Oceanography Research; 2002.
15. Abdul Hameed M Jawad A, Haider S A, Bahram K M. Application of water quality index for assessment of Dokan lake ecosystem, Kurdistan region, Iraq. *Journal of Water Resource and Protection*. 2010;2(1):792-98.
16. Adakole JA, Abolud DS, Balarabe ML. Assessment of water quality of a man -made lake in Zaria, Nigeria. In: Sengupta M, Dalwani R, editors. 2007: Proceedings of the 12th World Lake Conference Taal2008); 2007 28 October – 2 November; Jaipur, India. The Ministry of Environment and Forests, Government of India; 2008. p. 1373-82.
17. Yang H-J, Shen Z-M, Zhang J-P, Wang W-H. Water quality characteristics along the course of the Huangpu River (China). *Journal of Environmental Sciences*. 2007;19(10):1193-98.
18. Sharma M, Kumar A, Rajvanshi S. Assessment of trophic state of lakes: A case of Mansi Ganga lake in India. *Hydro Nepal: Journal of Water, Energy and Environment*. 2010;6:65-72.
19. Elmaci A, Ozengin N, Teksoy A, Topac FO, Baskaya HS. Evaluation of trophic state of lake Uluabat, Turkey. *Journal of Environmental Biology*. 2009;30(5):757-60.

Assessing Dez Dam reservoir water quality by application of WQI and TSI indices

¹Amir Hossein Javid, ²Seyed Ahmad Mirbagheri, ^{3*}Arezoo Karimian

¹ PhD, Associate Professor, Faculty of Environment and Energy, Tehran Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

²PhD, Professor, Faculty of Civil and Environmental Engineering, K.N. Toosi University of Technology, Tehran, Iran

³PhD candidate, Faculty of Environment and Energy, Tehran Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Received; 5 May 2013

Accepted; 3 August 2013

Abstract

Background and Objectives: Dez dam located on Karun River is one of the largest Iranian dams. In a field study, EC, NO₃, NH₄, PO₄, turbidity, TS, alkalinity, coli, temperature, chlorophyll a, DO, BOD₅, and Secchi disk (at depths of 0, 2.5, 5, 10, 25, and 50 m) were measured at five sampling points during 2011-2012 water year.

Materials and Methods: Water Quality Index and TSI were calculated for all sampling points and quality zonation was conducted in GIS.

Results: It was found that the best water quality index for reservoir water is at second sampling point with amount of 61 situated at the center of reservoir, and the worst index is at entering point to the reservoir with amount of 46 in April. The main reason of changes was turnover of thermal stratification.

Conclusion: The laboratory analysis and assessing the quality indices revealed that the Dez reservoir water is suitable for variety of public uses, however, it needs advanced treatment for drinking purpose. Moreover, in the case of continuity of pollutant entrance into the reservoir, the eutrophication risk would threaten the reservoir water quality. Eutrophication occurrence will cause serious limitations in water use applicability, increase turbidity, produce toxic materials, and increase sedimentation regime.

Key Words: Water Quality Index, Dez Dam, Reservoir, Trophic Index, Quality Evaluation, zoning

---

*Corresponding Author: karimian67@yahoo.com

Tel: 09166148450